

ЈОВАН ДЕЛИЋ

ЗРАК ИЗМЕЂУ ЛАЗАРЕТА И НАЗАРЕТА

Злата Коцић је пјесник и када је преводилац, и када је есејиста. Свакоме ко има духа и душе, љубави за тишину и њене плодове, препоручујемо њену књигу *Просијори душе*; књигу згуснутих есеја, збијених у *згусићак* – а то је кључна ријеч њене поетике – тако да есеј постаје рефлексивна лирика, мисаона пјесма у прози; оксиморонски речено – тихи пуцањ. Знак поред пута. *Згусићак* је згуснути сублимат сублимата у „јарку куглу”, пренапрегнуту богатством смисла. Згустак је близак оном што Тјутчев зове *йробљеском*, јер „свако има своју реч за то *кад му је синило*”. То је блиско *ейифанији*, откровењу, богојављењу у малом.

Бити преводилац – значи улазити у тајне језика, свога и туђег, ако туђи језик за преводиоца постоји. Значи налазити у тзв. страном језику оне ријечи које ти у твојем недостају; које освјетљавају твоју ријеч и твој језик:

Руски термин за свакодневницу је речит: *быть* – корен у којем чујемо и бит, суштину и постојање. Да ли ћемо препознати кад се и где у пролазном сударе, укрсте знакови непролазног – зависи од нас.

У свакодневици се, дакле, укрштају пролазно и непролазно, а то ријеч *быть* казује. Пјесникиња зна да „ако ишта уме да смрви, уме свакодневица”, али у њој постоје „знакови непролазног” које ваља уочити и обући у језик и звук. У самом језику садржан је „такав лук од свакодневног до суштинског: руски израз за *дан и ноћ* гласи *суиќи*, док је *суић* суштина, па можда и наше *суиќра* печати такав нови лук”.

Тако о ријечима мисли пјесник-преводац; истовремено на два колосијека, увијек проширујући и продубљујући смисао језика

и свијета. Такав пјесник почиње да пише нешто на „страном” језику, па од тога настане пјесничка књига на српском: последије разговора са Јеленом Шварц написала је Злата Коцић, мали триптих „Утрение фрески по воздуху”, из којег ће низом година настајати њене *Ваздушне фреске*.

То је довољно да се заволи пјесник, преводилац и мислилац Злата Коцић, жена изузетно широке културе и великог дара, усавршеног и продубљеног писањем у тишини и тиховању, са заносом поетским и религијским, са *Старим* и *Новим завјетом* у руци и на јастуку, опсједнута и очарана завршном књигом *Новој завјети – Ошкровењем Јовановим* – и именима: Јован, Лазар, Петар, па Давид и Језекиља, загледиана у граничну линију видика, у линију додира Неба и Земље, или Неба и Воде, посебно Неба и Мора односно два неба; а када је бивала у Требињу – у Дучићев Леотар што се моћно дизао изнад града. Она ријетко пише *шаленај*, него чешће библијски изворно – *шаланиј*, залажући се за усавршавање душе умножавањем таланата, одговарајући на дар уздрајем, на благодат благодарношћу.

За пјесникињу и њен доживљај свијета пресудан је „набој тренутка, усхит”. То је закон лирике – сублимација свијета у трен, у „набој тренутка” – тако настаје лирски згустак. Али по томе пјесникиња памти и први сусрет с рибизлом, малом, савршеном, облом бобицом, чији једри и сочни плод обухвата „танушна прозна опница”. „Бог је помало све што зари”, рекао би Дучић, па и малена бобица рибизле, способна да сведе пјесникињу „ван овога света”; да говори тишином: „Говорила је све, ништа не изустивши”. Сагледавши рибизлу изнутра, пјесникиња је доживјела „да се малено сусрело с маленим”, па је захвална бобици рибизле на сазнању као пробљеску тренутка – „да смо мајушни под небом” – али и да је бобица рибизле својеврсно самодовољно савршенство; планета у малом. Отуда у пјесми „Мелод, око, обала” захвалност Богу за сусрет с рибизлом као обогаћење душе и духа:

Теби хвала. Удешаваш сусрете.
С бобицом рибизле. Мирним језером.
Гуштером који усправљен,
зашљапка преко водене површи.

Човјек, па ни пјесникиња, није нешто много више од рибизле: на планети земљи; „на кугли на којој свака тачка трепери, ми смо и сами трепетна, растућа тачкица”.

Свијет је слојевит, са више равни и више нивоа. Слојевит је и језик којим тај свијет описујемо и дочаравамо, именујемо и сазна-

јемо. За пјесникињу је основно и кључно – *именова̄ти*. То је Божји закон и начело према којем је *именова̄ти* исто што и *с̄творити*.

Поезији није стран ниједан слој свијета нити иједан слој језика. Њено је да згушњава и прочишћава доживљаје, мисли, осјећања и визије живота и свијета, и да језиком изражава оно што се не може другачије изразити осим поезијом. Да се не би изгубио у трци за материјалним, човјек се, пјесник се хвата за непролазно – за сферу духа, која је „родно место и обитавалиште поезије”. „Дух је чудо, снага духа је та која помера и покреће свет”.

Поезија је, за Злату Коцић, „сублимат сублимата” који почиња „на принципу склада, згуснутости и кохезионих сила”. Она у себи згушњава енергију ријечи, мисли и музике; она је јединство овога тројства чак и кад је тзв. „заумна поезија”. Ко то боље осјећа од Злате Коцић, која је преводила једног Хлебњикова, творца заумне поезије који је пјевао птичјим језиком. То јединство нигдје није тако остварено као у поезији. Отуда код Злате Коцић жестока побуна против обесмишљавања свијета и поезије; против порицања смисла животу, поезији и свијету. Штавише, поезија настоји да „докучи барем мрвицу непојамног”; да сачува способност дјечјег усхићења; да развије осјетљивост на љепоту и саосјећање на туђу патњу; да се супротстави сваком обесмишљавању. Она долази из пјесникове посвећености своје дару и умножавању таланата.

Писањем пјесник мора да достигне и сачува језгровитост, па пјесникиња пореди писање пјесме са ломљењем ораха: мора се сачувати дозрело језгро цјелине, ослобођено свога оклопа. Аутентичност је елементарно пјесниково својство: или пјесник има аутентичан глас, или није пјесник. Аутентичност је препознатљива и када пјесник мијења ритмове. Отуда и схватање да је „пјеснички рукопис” дат као што је човјеку дато лице. „Рукопис” се може дотјеривати, али се у њему увијек огледа пјесникова душа.

Брига о језику је у природи пјесниковог посла. Језик је неодвојив од смисла, као што је неодвојив и од звука, па је пјесма највиши израз јединства звука и смисла. Мелодичност је неодвојива од поезије. Отуда имена Мелод и Хармон. Мелод је пјевач, пјесник, појац – давнашњи, садашњи, будући. „Скруњен са фреске, или смрвљен обезумљеном данашњицом [...] сведен на прах”. Али и у праху је – чак и после атомске катастрофе – „заложена појност”, вјера у смисао, сврху, љубав. Мелод, и кад је сведен на прах и трун, „тежи идеалу свете целине”. Мелод потврђује Творевину; каже Богу: „Да”, дивећи се свијету, Он уједињује вријеме; из времена садашњег једном руком захвата из прошлости, а другом своју златну мрежу бацаује према будућности. А у тој мрежи је глас којим се обзнањује *слово*. Слово љубави и слово о љубави – Словољубве.

Да ли је Злата Коцић могла дати већи омаж Јовану Дучићу од именована Мелода? То име је вишезначно и обухвата најмоћније хришћанске и православне фигуре:

Али стихови за Дучића, већ при почетку певања, заправо, отварају могућност да Мелод буде крштен у самом певању, и управо у богојављенским водама: Јован. Као сам Јован Крститељ, према укупном духу певања којим је исписан – и одигнут – васељенски водену крст. Као Јован Дамаскин, чија исцељена шака ту причешћује, из жичке Чаше. Као Јован Лествичник (који смо већ срели у *Лазару*), с којим се овде улазни корак измешта са копна на воду. Као Јован Богослов, који је записао *Откривење*, најдубљу побуду нашег певања о водоуспењу. Као апостол Јован, Јован Златоусти, онај коме је реч света. Сви они, духом и атрибутима сабрани у Мелоду, могли би да учине ход по води могућим, и данас.

Откривење Јованово несумњиво је за Злату Коцић најзначајније и најинспиративније дјело. Оно просијава из пјесме у пјесму, из књиге у књигу.

Хармон је пјесников анђео чувар; онај који „диригује границом”, упредајући гласове и усклађујући и обједињујући мисли и значења. У Хармону је природно доминантно „начело виших сфера”, јер су поезија и музика тим сферама најближе.

Природно је онда да су Мелод и Хармон у насловима пјесничких књига Злате Коцић – њеног лирског спјева *Мелод на води* (2008) и избора из њеног пјесничког опуса *Хармон* (2017). Хармон је Мелодов анђео чувар. Он обитава у хармонији, чувајући и њу, и просторе душе.

Рекосмо *лирски сјјев* и отворисмо тему дуге форме у модерној поезији, коју је, заправо, отворио један од најутицајнијих пјесника и теоретичара свјетске поезије 20. вијека – Т. С. Елиот, аутор лирског спјева *Пусија земља*. Нијесу ли лирски спјевови неке међу највећим српским пјесничким књигама 20. вијека: *Сјоредно небо* и *Усјравна земља* Васка Попе, *Велика скииција* Миодрага Павловића, *Тражим њомиловање* Десанке Максимовић, *Чейири канона* Ивана В. Лалића, *Негремано око* Рајка П. Нога, *Седмица* Милосава Тешића, чак роман у стиховима Ђорђа Сладоја и Милене Марковић, *Лазареве лесџве*, *Лахор на води*, *Бело џуле* и *Галјал* Злате Коцић, да Матију Бећковића не спомињемо. Велика форма је одговор на виђење свијета модерне лирике као разбијеног, фрагментарног, у крхотинама. Пјесник осјећа потребу да разбијени свијет поново уцјелови. „Потреба за дужим жанровским обликом диктирана је изнутра”, вели Злата Коцић. Неприродно је пристати на разорени

распаднути свијет, већ нас чека „посао зацељивања, реанимације, заокрета”, а ми то зовемо поновним уцјеловљењем свијета. „Да сам сликар, покушала бих да насликам тежњу крхотина ка спајању, ка васпостављању нарушеног и рађању живог”. Нијесу епови посљедња дужа пјесничка форма: „Дужа песничка форма не мора да буде ствар прошлости” већ и садашњости, па и будућности. „Дуги дах још је потребнији када се гушимо” – вели пјесникиња – али то није копија старинског епа већ „модеран сублиман говор” с новом продуженошћу и новим донетима. Термин *лирски сјјев* ми смо лансирали у критици отрпилике кад и Злата Коцић у својој (ауто)поетици, а то не може бити случајно. Ријеч је о нечему веома важном у српској поезији 20. вијека.

Прекупације ове пјесникиње су: кружни принцип, принцип распетости, сферичност, вишедимензионалност, раст запремине. Свијет је вишедимензионалан; и поезија је таква. Пјесник све то достиже и изражава пјесмом, циклусима, пјесничком књигом – лирским спјевом. Структура књиге – међусобни однос пјесама и циклуса – „увек на нов начин омогућавају неограничена укрштања равни, дозивања мотива, продубљивања и нарастања смисла”. Структура књиге и односи међу циклусима могу бити и значењски сугестивни. Тако је лирски спјев *Бело љуле* уоквирен уводном пјесмом („Мелод. Осло”), уводним циклусом („Силазак листа, платановог”) и завршном пјесмом („И оно и – о: поводац на пучини”). Затим се указује тројство као начело компоновања књиге и реда циклуса; као однос циклуса и подциклуса. Сваки од три главна циклуса („Сараспеће. Пуле Хармоново”, „Теразије. Цветни трг. Пучина” и „Светла недеља”) има по три потциклуса, а сваки потциклус, рачунајући и уводни, оквирни, има по осам пјесама. Број осам је за Злату Коцић дубоко симболичан: сугерише пуноћу, сферичност, очи, а положена осмица је математички знак бесконачности. Све се то види већ из садржаја, прије него што смо и једну пјесму прочитали. Таква је сугестивност форме, структуре, односа међу пјесмама и циклусима. О томе пјесникиња строго води рачуна. Оваква строгост структуре подсећа на Васка Попу и на његове лирске спјевове, а нарочито на *Сјоредно небо* и *Усјравну земљу*.

А „бело пуле” је и пјесниково – Хармоново – и оно са фреске – Христово – на коме је Христос ујахао у Јерусалим, уз повике: „Осана!” Та иста руља ће за истог Богочовјека тражити распеће: „Распни га!” Све је то бијело магаре својим тужним крупним, паметним очима видјело и запамтило, поставши свједок састрадаљалник.

Тако и улазим у море: у руине храма.
Тражећи звук, слог, којим на пучини,
надам се, ословићу бело осло с фреске.
Не да упитам како је радост богопримца
издржало, ни како богоносило Јагње у
град. *Осана* посаврнула се у
Расјни.

[...]

Бело пуле – како носи, на кожи,
под њом печат Уласка цветног?
Ако беше и Распећа очевидац,
не рида ли још? Јер, принело је:
послужило да се збуде? Како
нови сусрет ишчекује? Опет
да понесе? А ми?

Бијело крупнооко магаре уздигло се на фреску и у поезију. Оно је духовно узрасло изнад савременог човјека. Не знам пјесника који га је тако уздигао као Злата Коцић. Бијело магаре у њеној лирици функционише као архетип.

Пјеснички рад понекад личи на монашко тиховање, јер пјеснички говор „никад није задовољан собом, јер он жели да саопшти, изговори ту пуноћу тишине”. Тако су *Ваздушне фреске* Злате Коцић – „мали триптих” – „књига о контемплативном *ћутању*”, напор да се завири у „тишину, у идеал: ћутање је песников идеал! И ваздух нам тако дошаптава: ћутке”. Али пуноћа тишине и идеала ћутања исказани су тек кад су обликовани пјесничким језиком – тихим, сублимним лирским говором. Пјесничко ћутање није, дакле, одрицање од ријечи, од пјесме, нити је њихово порицање. Моћ говора је божанствена – божје природе и поријекла.

Свијест почива на љубави – тако мисли и осјећа Злата Коцић. Љубав је основно осјећање, и везивно ткиво, и принцип који све прожима и повезује. Љубав нас чини најбољима – љубав према човјеку, свијету, Богу. Њеном ревитализацијом обнављају се и све друге вриједности:

Има ли дубље спознаје за сва времена, од те да је сав смисао у светлом начелу љубави, она је срж постојања, све је на њој засновано и све се на њој држи. И има ли тежег задатка за човека ствараоца од оног да о том посведочи.

Љубав је константа на којој се свијет и досад одржавао, а поезија је најбољи и најстарији израз ове космичке вриједности.

Савремени човјек трагично је удаљен од светости као врхунског узора којем су тежили најбољи. Злата Коцић је опјевала љевствину човјековог поступног успињања ка светости, ка духовности, ка спасењу. Идеја цјеловитости праисконске чежње за светошћу и за јединством човјека и бога, иманентна је човјеку, али је данас угрожена и почесто разорена, а „мимо тог дубинског дослуха исцељења и нема”. Отуда се Злата Коцић залаже за поновно буђење идеје поступног успињања, духовног раста. Из те идеје и тога духовног напора настала је њена драгоценна књига – лирски спјев *Лазареве лесјеве*.

За српског пјесника Лазар је по правилу двострук: Лазар Вилејемски избављен из лазарета и оживљен, и онај Косовски, посјечени, па је народна пјесма „Обретење главе кнеза Лазара” за Злату Коцић једна од најдрагоцјенијих. Зато је Лазар име – архетип једно од најповлашћенијих. По томе је ова пјесникиња блиска Рајку П. Ногу. Отуда и ове њене реченице:

А певамо / сведочимо, враћам се својој метафори, из ожиљка:
из пререзаног па зацељеног Лазаревог грла. Трајно потресена том народном песмом о спајању Кнежеве главе и тела, накнадно померам тежиште на воду: одрубљена Лазарева глава боравила је у зденцу, осијала га, у садејству са водом. Одатле пијемо и појемо, сричемо и срчемо освешћену кап.

Лазарет је метафора за савремени свијет, а Лазар и његове љевстве – метафора избављења из тога свијета, брвно од лазарета до Назарета:

Лазарет је моја метафора за данашњи свет у ком душа не само што не мирише већ је захвата губа, у нашем окружењу и није метафора већ мучна истина. Али где ћемо наћи излаз, утеху и спас, ако не у самој Истини? Тако сам у лазарету пронашла Лазара. Његов чудесни корак из смрти у живот јесте невидљиво брвно од лазарета до Назарета, брвно од сунчевог зрака. Данас се мало верује у то и друга чуда, добро је ако имамо и крњетак зрака, као сунчеву сламку спаса.

Јаје је омиљени пјеснички симбол Злате Коцић универзалан симбол; космос у малом; симбол обнове и рађања живота; симбол васкрсења; космички симбол – „јаје света” – који има горњу и доњу полутку: Сунце, Мјесец, звијезде и Земљу.

Вода је симбол очишћења; зденац – симбол чувања светости, обретења свете главе која се у зденцу налази. На води, или водама,

шире се Мелодови лирски кругови. Воде дотичу из *Библије*. Јонине воде *оййекоше до душе*: Нојеве воде су амбивалентне – потопне и спасоносне: њима барка стиже до Арарата и спасава свијет и живот; јорданске су воде крштења – очишћења – обнове – спаса; Петрове су воде чуда по којима хода Петар, човјек-стијена. Изнад огњених вода лебди Дух на водама. Постоје живе воде, па апокалиптичне и постапокалиптичне стаклене воде; воде давнашње и свете, старо- и новозавјетне. Постоје и данашње, прљаве, загађене воде, лишене светости, које чезну за светошћу и ресакрализацијом.

Точак је кључни симбол лирског спјева *Галгал*. Пророк Језекиљ је видио харувимске точкове који се могу кретати у свим правцима; они иду *куда дух иђаше*. Отуда и *галгал* – вишезначна ријеч: точак, коло, вихор, ковитлац, открочење.

Око је васељенски симбол, модел космоса, „вечност у малом”. Два ока у глави су осмица, најпунији број, а положена осмица је симбол бесконачности. Зеница у оку је точак у точку – „галгал наше душе”. Икона *Исус који ипреиђе* је благодат над благодатима, па Злата Коцић пише:

Твоје склопљене очи две су колевке дугине, два су
У њима кратко склопљена света: горњи и доњи.
Очи отворене јесу светови расклопљени: света
Осмица. Дугина, заветна. Свијена нам у дужице.
Малени живи печат.

Човек је најслабији у главном – у *науци о души*, пише Злата Коцић. Зато је њен поетски идеал – осликавање душе: „осликавај своју душу као олтар.”

То је позив читаоцу да уђе у тај осликани олтар, гдје ће испод хаотичности и површности откривати матрицу, систем, лествицу, спиралу и кренути у постепено успињање. Зато је поезија Злате Коцић очишћење и ресакрализација свијета – осликани олтар душе; зрак између лазарета и Назарета.

(Бесједа на уручењу Дучићеве награде Злати Коцић у Требињу
5. новембра 2022. године)